

системе глобального економічного і політичного порядку.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аттали Ж. На пороге нового тысячелетия : [пер. с англ.] / Жак Аттали. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 135 с.
2. Вико Д. Основания Новой науки об общей природе наций / Джамбатиста Вико ; пер. с итал. А. А. Губера. – М. ; К. : REFL-book – ИСА, 1994. – 656 с.
3. Данилевский Н. Я. Россия и Европа / Н. Я. Данилевский. – М. : Книга, 1991. – 574 с.
4. Доклад о человеческом развитии 2013. Возвышение Юга: человеческий прогресс в многообразном мире : [пер. с англ.] / [ПРООН]. – М. : Весь Мир, 2013. – 212 с.
5. Дугин А. Конец экономики : [монография] / Александр Дугин. – С.Пб. : Амфора : ТИД Амфора, 2010. – 479 с.
6. Социально-экономическая география зарубежного мира / [под ред. В. В. Вольского]. – М. : Дрофа, 2003. – 560 с.
7. Тойнби А. Дж. Постижение истории : [монография] / Арнольд Тойнби ; пер. с англ. А. Е. Жаркова. – М. : Прогресс, 1991. – 736 с.
8. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон ; пер. с англ. Т. Велимева, Ю. Новикова. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.
9. Шаблій О. І. Основи суспільної географії / О. І. Шаблій. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – 296 с.
10. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории. Т. 1. Образ и действительность / Освальд Шпенглер ; пер. с нем. Н. Ф. Гарелин. – Минск : Попури, 2009. – 656 с.

УДК 330.116.66

ДИАЛЕКТИКА СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ»

С. В. Вечеря

Успішна діяльність будь-якого суб'єкта господарювання передбачає процес постійного розвитку. Активізація діяльності через розвиток, як загалом на рівні держави, так і на рівні підприємства, а також на рівні окремого працівника – це той напрям, що допоможе вирішити економічні та соціальні проблеми людей. Чим більші вимоги, які ставить перед підприємством зовнішнє середовище, тим злагоженішу внутрішню систему управління розвитком має будувати підприємство. Фундаментом зазначеної системи є чітке розуміння сутності розвитку.

Питанню економічного розвитку приділяли увагу такі вчені: Р. Л. Акофф, Н. В. Афанасьєв, Є. М. Борщук, В. О. Василенко, О. Д. Гудзинський, М. О. Кизим, І. В. Кононенко, Е. М. Коротков, Т. С. Максимова, Ю. С. Погорелов, В. С. Пономаренко, О. І. Пушкар, О. В. Раєвнева, В. Д. Рогожин, В. І. Рудика,

Н. М. Сіренко, С. М. Судомир, О. М. Тридід, Й. Шумпетер та ін.

Наявність великої кількості підходів до трактування поняття «розвиток» обумовлює необхідність узагальнення існуючих положень та формулювання на їх основі власного визначення розвитку підприємства.

Для цього були поставлені такі завдання: дослідити, проаналізувати та систематизувати підходи до визначення поняття «розвиток», дослідити сутність даної економічної категорії, надати своє трактування «розвитку підприємства».

Поняття «розвиток», перш ніж увійти в термінологію сучасної економічної науки, пройшло тривалий шлях еволюції. Цьому питанню в різні часи приділяли увагу багато вчених із різних галузей знань. Перші недосконалі спроби дослідити поняття «розвиток» зустрічаються ще в працях давньогрецьких філо-

софів: Анаксимандра, Емпедокла, Демокріта, Арістотеля, Плотіна. У Середні віки поняття розвитку практично не досліджувалося через панування теологічного світогляду. Лише в працях Августина, Миколи Кузанського та Іоганна С. Еріугена це поняття досліджувалося в контексті переважно односпрямованого вектора історії, обґрунтованого з теологічних позицій [1, с. 8–9].

Розуміння розвитку, близьке до сучасного, виникає вже в XVIII ст., разом із розквітом сучасної біології. Жорж Луї Леклер де Бюффон вживає його у зв'язку з поясненням Землі і живих істот, І. Кант – для пояснення походження Космосу, І. Г. Гердер – для пояснення історії культури, Ж. Б. Ламарк – спеціально для пояснення історії живих істот. Поняття розвитку стало основним принципом біології (включаючи антропологію і психологію) в середині XIX століття завдяки роботам Г. Спенсера, Ч. Дарвіна, Е. Г. Геккеля [2, с. 382].

Крім біології, питанням розвитку активно займалася філософія. Г. Лейбніц, І. Кант, І. Г. Фіхте, В. Ф. Шеллінг, Г. В. Ф. Гегель, Л. Феєрбах, К. Г. Маркс, Ф. Енгельс та інші філософи зробили значний вклад у розуміння поняття розвитку.

Зараз цим поняттям оперує широке коло галузей наукових знань: економіка, біологія, історія, педагогіка, соціологія.

Щоб розуміти поняття «економічний розвиток», «розвиток підприємства» необхідно застосувати його загальнонаукове, філософське трактування, а також розуміння природних законів розвитку. Філософія визначає три обов'язкові умови розвитку: незворотність, спрямованість і закономірність [3, с. 147]. Ці основоположні ознаки якнайкраще виражають сутність економічного розвитку такого, яким він має бути. Нехтування філософським розумінням суті розвитку призводить до викривленого розуміння поняття та до прийняття неправильних економічних рішень, а також виникнення станів підприємства, таких як банкрутство, деградація, застій. Тут ми не погодимося з думкою Ю. С. Погорелова [1, с. 45], що, на протигагу закономірності розвитку, вказує на його непостійність, вважаючи, що непостійність загалом не має бути характерною для економічного розвитку, будучи скоріше відхиленням, проблемою, яку потрібно вирішувати.

Згідно із філософським поняттям, будь-який розвиток є рухом. Однак рух може бути представлений і іншими змінами, як, наприклад, на рис. 1.

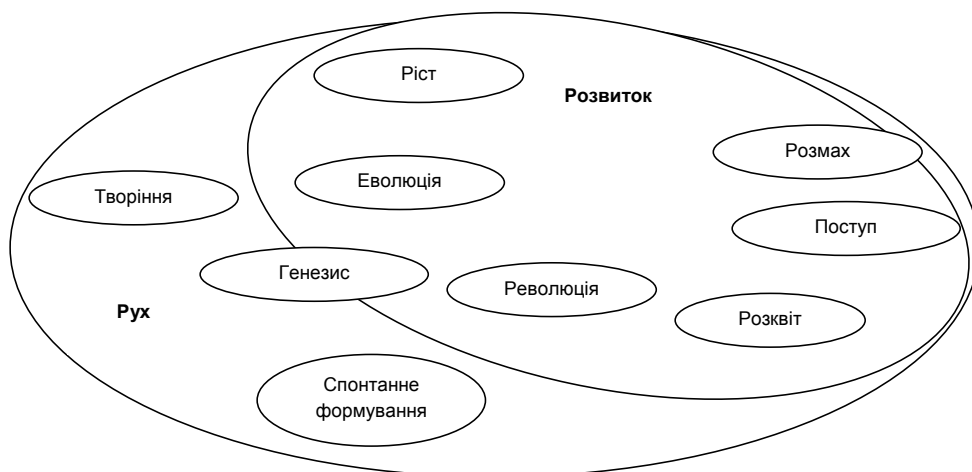

Рис. 1. Місце розвитку серед близьких за змістом категорій

На протигагу творінню та спонтанному формуванню з хаосу, розвиток вживається для позначення поступального, незворотного, за-

кономірного та спрямованого руху. Генезис, включаючи момент зародження та наступний розвиток, є ширшим за досліджуване понят-

тям. Еволюція та революція – типи розвитку, що визначають швидкість перетворень і кількісно-якісний характер змін. Поступ визначає направленість розвитку. Розмах і розквіт характеризують кількісно-якісні перетворення у процесі розвитку.

На співвідношенні розвитку та росту зупинимося детальніше. Важливою ознакою розвитку є обов'язкова якісна складова змін, що характеризує це поняття. Кількісні ж зміни характеризують ріст і можуть як супроводжувати розвиток, так і бути відсутніми. На рис. 2 схематично показана різниця між ростом і розвитком.

Розуміння різниці між кількісним ростом і якісними змінами, тобто між просто ростом виробництва та розвитком, наштовхує нас

на визнання глобальної проблеми сучасного економічного виробництва, що виражається в існуванні «виробництва заради прибутку», тоді як шлях розвитку полягає у «виробництві заради кращого майбутнього». Л. Ц. Масловська, розтлумачуючи термін «соціально-економічний розвиток» та «економічний ріст», вказує на різницю в меті цих двох понять як ключовий фактор їх розмежування. Вона зазначає, що мета соціально-економічного розвитку – поліпшення якості життя людини, тоді як стратегія економічного росту часто-густо передбачає ріст виробництва лише заради росту виробництва, даючи короткотерміновий ефект і негативно впливаючи на соціокультурну та екологічну ситуацію [7, с. 26].

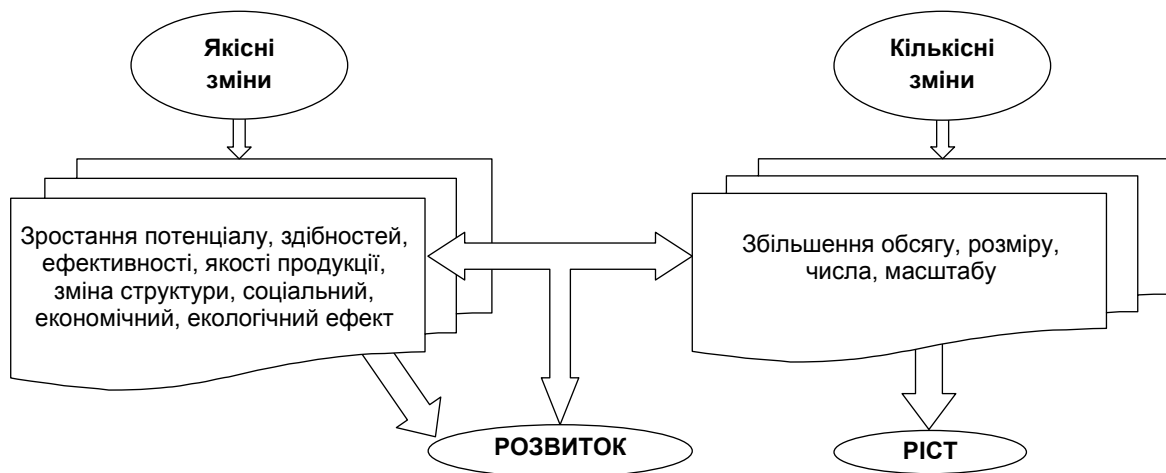

Рис. 2. Схематичне зображення різниці між поняттями «розвиток», «ріст» (узагальнено на основі [4–8])

Проаналізувавши думки вчених про трактування понять «розвиток» і «ріст», було зроблено висновок, що поняття «розвиток» має значно ширший зміст, ніж «ріст». Ріст являє собою кількісне збільшення параметрів об'єкта. А розвиток – збільшення ефективності, можливостей, потенціалу, властивостей, тобто якісних параметрів, як при кількісному зростанні, так і без нього.

У сучасній науковій літературі поняття «розвиток» розглядається з таких позицій: як зміна [3, 8–13], як явище [14], як процес, рух [1, 15–20].

Автори термін «розвиток» досліджували по-різному на основі різних об'єктів. Такі

автори, як І. В. Кононенко, Є. М. Борщук, І. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк, С. В. Лінецький, А. В. Шуба, Ф. В. Константінов вивчали це поняття з позиції загальнонаукового розуміння – як розвиток абстрактного об'єкта (матеріального, ідеального, духовного) [10, 12, 15, 16], Н. В. Афанасьєв, В. Д. Рогожин, В. І. Рудика, Е. М. Коротков, Ю. С. Шипуніна, О. В. Раєвнева, В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим – як розвиток системи [8, 9, 11, 19, 20], Ю. С. Погорелов, В. Кифяк – у вузькому значенні, як розвиток підприємства [1, 14].

Ґрунтуючись на тому, що розвиток передбачає якісні зміни, різні автори бачать ці зміни

по різному: І. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк, С. В. Лінецький, А. В. Шуба, Л. Д. Забродська, В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим – як ускладнення [15, 17, 20]; С. І. Ожегов – як удосконалення [18]; Ю. С. Погорелов, Н. В. Афанасьєв, В. Д. Рогожин, В. І. Рудика, Е. М. Коротков, Є. М. Борщук, Ф. В. Константінов – як поява нового [1, 8, 9, 12, 16]; О. В. Расвнєва – як зміна цілей [19]; Л. Д. Забродська, В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим – як підвищення ефективності функціонування [17, 20]; Е. М. Коротков, В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим – як зміцнення системи [9, 20].

Проаналізувавши визначення цього поняття, необхідно вказати на існування двох позицій у трактуванні розвитку. Одна група вчених поняття «розвиток» розуміє лише як прогресивні зміни [1, 3, 9, 14, 17, 18, 20], інша – зміни як прогресивні, так і регресивні [8, 10–13, 15, 16, 19]. На думку автора, обидві позиції є правильними, оскільки не існує чіткої межі між прогресивним і регресивним розвитком. У різних відношеннях одні і ті ж зміни можуть бути як прогресивним, так і регресивним. Наприклад, зменшення чисельності браку на виробництві по своїй суті є регресом (судячи з визначення «регрес – зменшення»), по відношенню ж до підприємства ці зміни будуть свідчити про покращення ефективності діяльності, тобто бути прогресивними.

Отже, ми стверджуємо про існування багатьох думок щодо розуміння поняття «розвиток», відсутність єдино прийнятого визначення, різну глибину дослідження, різні об'єкти, щодо яких досліджується ця категорія.

В наш час підприємства поставлені в рамки жорстких умов зовнішнього середовища. Керівництво має дбати про постійне вдосконалення, підвищення ефективності діяльності, інноваційність, урахування вимог споживачів, пошук постачальників і ринків збуту, конкурування з виробниками аналогічних товарів. Підприємство, як відкрита система, взаємодіючи із зовнішнім середовищем, видозмінюється. Внутрішнє та зовнішнє середовище підприємства в своїй діалектичній єдності формує напрям його розвитку.

Є. М. Борщук зазначає, що мета розвитку полягає у створенні сприятливих умов для того, щоб життя людей було тривалим, здоровим і наповненим творчістю [12, с. 233]. Саме якісні зміни мають стати кінцевою метою розвитку.

Отже, першою необхідною умовою розвитку підприємства є системність, другою є цілеспрямованість розвитку. Виходячи з цього твердження та на основі аналізу наукових джерел, представимо визначення терміна «розвиток підприємства» як незворотні, цілеспрямовані, закономірні зміни якісних, структурних і функціональних його компонент, що здійснюються під дією внутрішнього впливу (система управління розвитком) та зовнішнього впливу (державне сприяння розвитку, економічні, політичні, правові, соціальні фактори).

Розвиток підприємства – це керований процес. Система управління розвитком складається з безлічі підсистем і механізмів, важливе місце серед яких посідає мотиваційний механізм. Саме цей механізм забезпечує злагоджену взаємовигідну взаємодію між підприємством і працівником, гармонію їх інтересів, засновану на обміні цінностями. За Ф. Бастіа, досягнення гармонії інтересів відбувається тоді, коли особистий інтерес підкорено суспільному. За таким типом відносин, підприємство обмінює можливість особистого розвитку для працівників на джерела для власного розвитку – людську працю, здібності, професійні навички та знання. Важливими якісними показниками людського розвитку є здоров'я, продовжуваність життя, доступ до ресурсів, можливість отримання знань, інформації, покращення професійних навичок, реалізація бажань і можливостей, свобода вибору. Кількісним параметром є зростання фінансового добробуту як спосіб досягнення кращого рівня життя.

Розвиток як економічне поняття слід досліджувати комплексно, з одного боку, враховуючи економічну, екологічну та соціальну складові, з іншого – ієрархію розвитку: розвиток людини в середовищі підприємства, розвиток підприємства як відкритої системи, розвиток галузі, розвиток країни.

Економічний розвиток є умовою досягнення кінцевої цілі будь-якого підприємства. В роботі вивчено, систематизовано та узагальнено існуючі наукові підходи до визначення поняття розвитку. Подальші наукові дослідження потрібно проводити у сфері управління розвитком.

ЛІТЕРАТУРА

1. Погорелов Ю. С. Оцінювання та моделювання розвитку підприємства : монографія / Ю. С. Погорелов. – Луганськ : Глобус, 2010. – 512 с.
2. Философский энциклопедический словарь / ред. Е. Ф. Губский. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 576 с.
3. Короткий філософський словник-довідник : Українсько-англо-німецько-французький словник-довідник / за ред. І. П. Чорного та О. Є. Бродецького. – Чернівці, 2006. – 288 с.
4. Природа, рушійні сили та способи розвитку підприємства : монографія / Ю. С. Погорелов. – Х. : АдВА, 2010. – 352 с.
5. Акофф Р. Акофф о менеджменте : [пер. с англ.] / Р. Акофф. – С.Пб. : Питер, 2002. – 448 с.
6. Система менеджменту інституціональної трансформації економіки України (теоретико-методологічний аспект) : кол. монографія / [Гудзинський О. Д., Судомир С. М., Гудзинська Ю. С. та ін.]; за заг. ред. О. Д. Гудзинського. – К. : ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2012. – 771 с.
7. Масловська Л. Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика : монографія / Л. Ц. Масловська. – К. : Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2003. – 366 с.
8. Афанасьев Н. В. Управление развитием предприятия : монография / Н. В. Афанасьев, В. Д. Рогожин, В. И. Рудыка. – Х. : ИНЖЭК, 2003. – 179 с.
9. Коротков Э. М. Концепция менеджмента / Э. М. Коротков. – М. : Инжиниринго-Консалтинговая Компания «ДеКА», 1996. – 304 с.
10. Кононенко І. В. Управління розвитком підприємства : навч. посіб. / І. В. Кононенко. – Х. : НТУ «ХП», 2001. – 136 с.
11. Механізм управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств : монографія / за ред. Ю. С. Шипуліної. – Суми : ТОВ «ДД Папірус», 2012. – 458 с.
12. Борщук Є. М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем : монографія / Є. М. Борщук. – Львів : Растр-7, 2007. – 436 с.
13. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 456 с.
14. Кифяк В. Теоретичні основи визначення категорії «розвиток підприємства» / В. Кифяк // Економічний аналіз. – Тернопіль, 2011. – Вип. 8, ч. 2. – С. 190–194.
15. Филосовский словарь / [И. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк, С. В. Линецкий, А. В. Шуба]. – К. : А.С.К., 2006. – 1056 с.
16. Философская энциклопедия / [АН СССР. Ин-т философии]; гл. ред. Ф. В. Константинов. – М. : Сов. энциклопедия, 1960–1970. – Т. 4. – 1960. – 504 с.
17. Забродська Л. Д. Стратегічне управління: реалізація стратегії : навч. посіб. для студ. екон. спец. / Л. Д. Забродська. – Х. : Консум, 2004. – 2008 с.
18. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70000 слов / Ожегов С. И. ; под. ред. Н. Ю. Шведовой. – [21-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Рус. яз., 1989. – 924 с.
19. Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / О. В. Раєвнева. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 496 с.
20. Пономаренко В. С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія / В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим. – Х. : Вид. Дім «ІНЖЕК», 2003. – 328 с.